

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE

Володимир Дорошенко

ПРИМІТКИ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА
ДО ШЕВЧЕНКОВОГО „КОБЗАРЯ“

ПРАГА 1938

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE

Володимир Дорошенко

ПРИМІТКИ ВОЛОДИМИРА АНТОНОВИЧА
ДО
ШЕВЧЕНКОВОГО „КОБЗАРЯ“

ПРАГА 1937

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

Як це не дивно, але аж до видання львівського „Товариства ім. Шевченка“ за редакцією Ом. Огоновського (1893 р.) Шевченків „Кобзар“ виходив без жадних коментарів, бо ж ті дві-три примітки, що їх здibuємо у львівському виданні 1867 р. та в празькому 1876 р., очевидно, в рахубу брати не доводиться. Не можна не жалувати, що так сталося, бо ж у „Кобзарі“ чимало виразів і цілих місць, незрозумілих мабуть уже й пошевченківському поколінню, не тільки нам. Правда, майже всі ці „темні“ місця чи неясні натяки стрічаються головно в нецензурних поезіях Шевченка, які не могли побачити світу в легальних виданнях. Тим-то хочби хотіли, не могли їх вяснити ні сам поет, що був властиво першим коментатором своїх творів („Гайдамаки“!), ні приятель його Костомарів, що редагував перше посмертне видання „Кобзаря“ (Кожанчиківське 1867 р.). Але те, що не справляло труднощів сучасникам поета, а становить не раз камінь претковенія для наступних генерацій, легко можна було вяснити в перших закордонних виданнях. До редакторів львівського видання, що вийшло під фірмою Сушкевича ніби то 1867 р., а насправді друкувалося від р. 1866-го й з'явилось в дійсності тільки в 1869 р., ми не можемо ставити ніяких домагань у цьому напрямі з огляду на те, що були це молоді, недосвідчені та ще й місцеві студенти, які, крім пієтизму до пророка України, не посідали ніяких редакторських кваліфікацій. Але ж від редакторів празького видання 1876 р. можна було сподіватися серіознішого відношення до своїх завдань, тим більше, що ще в тім часі не про одне неясне місце чи вислів могли б вони розпитатися у Костомарова, Куліша чи котрогось іншого з товаришів Шевченкових. Тим часом нікому це не прийшло до голови, бо загалом ніхто не думав тоді та й пізніше про коментування Шевченкових творів. Даремне стали б ми шукати в чималій уже перед Ом. Огоновським шевченкознавчій літературі якихось вияснень Шевченкового тексту чи коментарів до нього. Поза єдиним прикладом (вияснення слова „дулевина“ в „Київській Старині“ 1887 р.) все це або життєписні знадібки або статті чи розвідки загального характеру — про „Кобзар“ та його окремі речі.

Огоновський перший зрозумів потребу коментованого видання Шевченкових творів і дав досить просторий коментар до „Кобзаря“ — інші твори, що вийшли вже по його смерті, лишилися без приміток. Тож як гостро не оцінювали б ми редакторську працю Огоновського — історик літератури був із нього досить таки примітивний та найвній, — проте сама думка коментувати „Кобзар“ робить йому честь, хоч, може, виконання її й переходило його сили. А що в тодішній літературі, як уже згадали ми вище, не було майже нічого придатного для Огоновського, крім хіба завваж Драгоманова у відомій статті про Шевченка в женевській „Громаді“ 1879 р. та розвідки В. Антоновича про Шевченкові поеми 1888 р., то йому не лішалося нічого іншого, як звернутися й цим разом, як і передше, при складанні історик літератури, по інформації на Україну. І Огоновський так і

вчинив. В передмові його до I-го тому „Кобзаря“ читаємо такі слова: „Деякі примітки — найпаче змісту гісторичного — зволив мені подати В.П. Володимир Антонович, професор Київського університету“ (ст. CXVI), а знов у коментарях під одною приміткою вказано, що походить вона від Д. Мордовцева. Може дещо поміг і Ол. Кониський. В усякому разі Огоновський так чи інакше вивязався з свого нелегкого завдання та й дав приклад до наслідування пізнішим редакторам. Після цього починають появлятися й інші коментовані видання, що, безперечно, не тільки взорується на його праці, але й запозичаються з неї: Романчукове (перше 1902), опісля народне видання Доманицького (1908 р.), якого коментарі передруковано, або використовувано на В. Україні по ріжких виданнях Шевченка зперед війни аж до самого кінця так зв. українізаційної доби. Коментарі Огоновського та його безпосередніх наслідувачів важні не тільки тим, що вони улегшили широким кругам читачів зrozуміння Шевченкових поезій, але й тим, що, викликавши критику, значно далі посунули справу належного вияснення темних місць у Шевченка. І тут, коли поминемо дуже цінні й цікаві, хоча на жаль надто скромні, завваги Драгоманова в його рецензії на видання Огоновського („Шевченко в чужій хаті його імені“, „Народ“ 1893 р.), то за найвидатніше явище на цім полі треба призначити статтю дра В. Щурата „Пояснення деяких Шевченкових висловів“, що з'явилася вперше у львівськім „Учителі“ 1909 р. Двадцять літ тому др. Щурат піднявся опрацювати для Наукового Товариства ім. Шевченка коментар до цілого „Кобзаря“ і треба дуже шкодувати, що ця праця чомусь і досі не вийшла в світ із кабінету заслуженого дослідника. Йдучи в хронольготичному порядку, слід зазначити після праці др. Щурата коментовані видання Шевченкових творів у коломийській „Загальній Книгозбірні“ Д. Никблишина 1914—1925 р. („Історичні поеми“ за ред. Д. Никблишина 1914 і 1921 рр., „Гайдамаки“ за ред. І. Шпитковського 1915 р. та „Політичні поеми“ за ред. О. Цісика 1925 р.). Далі йдуть коментовані видання Шевченкових творів „Української Накладні“ Я. Оренштайна за ред. Б. Лепкого, „Кобзар“ за ред. В. Сімовича 1921 р. і нарешті два випуски „Кобзаря“ за ред. по-кінного дра М. Сабата на спілку з др. Я. Гординським (Львів 1929—30 рр.). Безперечно усі ці західно-українські видання, в тій чи іншій формі, більше чи менше, взоруються на зразках попередніх — Огоновський-Романчук-Доманицький — (особливо це треба сказати про Лепкого), використовуючи, очевидно, новішу літературу предмету.

Епохальне значення і щодо коментарів могло б мати „Повне зібрання творів Шевченка“ розпочате десять літ тому Всеукраїнською Академією Наук у Києві за ред. С. Єфремова, як свідчать про це два випущені томи (т. III. Листування 1929 р. і т. IV. Щоденник 1927 р.), але червона російська влада припинила це високовартісне наукове видання, що могло б стати справжньою енциклопедією Шевченкознавства.

Розпочате торік нове академічне видання Шевченкових творів за ред. В. Затонського й А. Хвилі не можна навіть і рівняти з попереднім. Його статті і примітки не мають нічого спільногого з науковою — це плиткі агітки, ціль яких паплюжити українське минуле в ім'я помалюваної начервоно „єдино-неділімої“. Та й це видання по арештуванні одного з редакторів (Хвилі) й декого з співробітників, як от патентованого большевицького Шевченкознавця Шабльовського, готове теж припинитися на виданих досі двох томах, що містять поезії.

Треба надіятися, що діло, якого досі не спромоглися довершити ні західно-українське, ні східно-українське громадянство, доведе до щастливого кінця наддніпрянська еміграція з допомогою західно-українських наукових сил. Я маю на увазі „Повне видання творів Шевченка“, що його розпочав

у 1934 році Український Науковий Інститут у Варшаві. Випущені досі томи свідчать, що, не зважаючи на свій популярний характер, що виявляється головно в дрібних купюрах та в українській шаті російських писань Шевченка, видання Інституту є наскрізь наукове, а його поясняльні статті й примітки як слід, із вичерпною докладністю вяснюють нам усі сторони творчості великого українського генія.

Та, розуміється, співробітники Інституту, як і редактори згаданих вище видань, можуть вивязуватися зного тяжкого завдання тільки завдяки працям своїх, уже досить численних попередників на полі Шевченкознавства. Не так було колись, за часів Ом. Огоновського. Тоді ж для більш, ніж він, підготовленого вченого, справа редакції Шевченкових творів насуvalа чималі труднощі. Не дивниця, що примітки Огоновського не могли задоволити такого знавця, як Драгоманів. Виказавши важніші промахи Огоновського, визначає Драгоманів іще один — незнайомість із обставинами життя в Росії, навіть літературними. А „хто хоче спізнати поета, той мусить піти в його країну“, визначає він, уживаючи вислову німецького поета. Отся то незнайомість із „кліматом“ Наддніпрянщини сильно відбилася *in minus* не тільки на праці Огоновського, але й на коментарях усіх його західно-українських наступників.

Навіть кращі з західно-українських Шевченкознавців часто-густо не розуміють гаразд не тільки сuto-російських політичних, культурних або літературних обставин, але навіть звичайнісінських для наддніпрянця фактів чи виразів із чисто народнього побуту східної України, як про це свідчать хоча б критичні завваги Д. Дорошенка та ін. з приводу, напр., пояснень ляйпцизького народнього видання „Кобзаря“ 1921 р. Згадую тут це видання тому, що воно викликало більше рецензій, ніж яке інше.

І тут власне мусимо підкреслити, що найменше завваг підніс Драгоманів саме щодо коментарів Огоновського, основаних на інформаціях Антоновича. З закидів Драгоманова тільки два міг Огоновський скинути з себе на Антоновича і то якраз менше важні, як от заввагу, чому називав Шевченко митрополита петербурзького Григорія „юпкоборцем“ або причіпку з приводу „п'яного Кирика“.

Поза цими дрібницями примітки Антоновича, використані Огоновським, мають свою вагу й досі, не дурно лягли вони в основу всіх наступних видань „Кобзаря“. Але галицький учений, загально визначивши поміч наддніпрянського, не подав при кожній окремій примітці його імені. На щастя авторство Антоновича можна вяснити на підставі листів його, писаних у відповідь на запити Огоновського. Листи ці переховуються у бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка в архіві Ом. Огоновського під ч. 475. Це властиво тільки уривки листування — в цілості заховався тільки один лист, датований 27/V ст. ст. (8. VI. нов. ст.) 1892 р. (означуємо його цифрою 1), та шматочки двох інших листів: з одного лишилося кілька рядків закінчення та коментарі, дописані на кількох клаптиках паперу (це лист 2), а з другого лише самі коментарі до „Гайдамаків“ (це лист 3).

Листи ці мають для нас безперечний інтерес: і як знадібок до історії взаємин двох розірваних чужими кордонами частин української землі, і як знадібок до історії видання Шевченкового Кобзаря 1893 р. Цікаві вони й для характеристики самого Огоновського, як ученого взагалі і як Шевченкознавця зокрема, підкреслюючи ще більше його наукову безпорадність, так немilosердно колись висміяну Драгомановим. Антонович мусів був нераз дивуватися з незнання та наївності свого львівського кореспондента, читаючи такі запити, хто це „Пугач“, „декабристи“ або навіть — „Ченчіо“...

З цієї причини подаємо нижче листи Антоновича у оригінальній, ні в чім неzmіненій формі, тим більше, що Огоновський дещо з його приміток пропустив, а решту значно скоротив, поправивши мову й правопис.

Листи В. Антоновича до Ом. Огоновського.*)

Лист 1.

Ків. 1892. Мая 27.
Червня 8.

Високоповажний пане Профессоре!

Драматичні твори, яки Ви, високоповажный пане профессоре, маєте прислати, не слід, як нам здається посилати почтою, позаяк се есть манускрипти, то дуже булоби тяжко, якъ би вони якъ небудь заблукались по дорозі. Въ половині руского Червня збирається до Вас в гостину д. Ол Конискій, то може будете ласкаві йому вручити сі твори; якъ-же би що небудь йому не дозволило відбути сю подорожъ, то мабути трапиться інша певна оказія.

На питанія Ваши відносно до текста Кобзаря можу Вам залучити коментарій:

1) Будинок, в котрого у Вільні зроблено лазаретъ, се есть будинок бувшого віленского университету. (I, 296).

2) Иванъ Підкова бувъ молдавскій авантюрист, ніби-то братъ чи син господаря Ивоні. 1576 року він зйавився въ Брацлавщини, навербував тамъ ватагу козаків и з помічю козацкого гетмана Шага въ 1577 вторгнув до Молдавії, розбив господаря Петра Хромого и заволодів господарствомъ, але ж після кількохъ місяців пануванія мусів відступити назад до Подоля. Стефанъ Баторій покликав його до Варшави, звелів арештувати и 16 Червня (Sic!) 1578 року зняти йому голову во Львові въ очах турецького чауша, шо був присланий з скаргою на Підкову. — Пізнійши козацькі літописьці заличили помилково Підкову до ряду козацьких гетманів. (I, 297).

3) Компанійці. Почавши від Дорошенка козацькі гетмани, опріч козаків осідлих, творивших територіальні полки и сотні, держали ще регулярне військо по найму. У гетманів було по кілька таких нанятих козацьких полків; піші називались сердюки або серденята а кінні — охочекомонні або компанійці. (I, 302—303).

4) Иржавець це маленька річка коло Кієва, що колись становила границю земель Кіевського Михайлівського монастиря.

Преварка — найбільше північне предмістіє Кієва, колись одрубна слобода; властыво въ XV, чи XVI в. була заложена кіевскими домініканами на земляхъ, що подарив им В. К. Олександъ Казимировичъ. З первого началу слобода называлась Пріорка (отъ ргіога, Домініканівъ). Про слободу сю въ 1699 році писавъ игуменъ Межигорського монастиря Іоаносій Васильковський: „що до слободы Преварки жадного діла ані міщене Кіївской, ані хто інший не міли, тилько сами ксендзи домінікане, бо они сами тую слободу на ґрунті своємъ осадили“.

Прийміть шановний пане профессере (Sic!)
вирази глібокої шаноби
від широприльного (Sic!)

В. Антоновича.

*) Подані курсиво в дужках цифри означають томи й сторінки „Кобзаря“ за ред. Огоновського, де використана відповідна примітка.
В. Д.

Лист 2.

„... його всім серцем для відкритої катедри.*⁾ Як Вам-би треба ще другого кандидата, то можеб Ви звернули увагу на Молчановського, автора гісторії Подольської землі — чи зможе він прияти пропозицію чи ні? не знаю, але йак-би треба було, можу повести пертрактациі. Чоловік тож во всіх взглядах відповідний.

Прийміть Високоповажний Пане Профессоре виразъ моего глібокого поважання и правдивої прихильности В. Антоновичъ.

На питання Ваши про комментарі Кобзаря, відповідаю по змові:

1) Про листъ кн. Репніної, не можу ничего доси доznатись, якъ до буду відомость, перешлю йї опісля.

2) В гісторії України відоми три Гамалії: Черкасський полковникъ Михайло Гамалія (1662—1668) (Максимовичъ т. I, 681, Акты южной и западной Россіи т. VII, 93); Григорій Гамалія, полковник Лубенський 1664—1669 а після полковникъ Павлоцький 1672—1673; яко сторонникъ Дорошенка, взятий въ полонъ и відвевеный въ Москву, жив тамъ въ арешти до 1715 року. (Максимовичъ I 717, Акты юж. и зап. Рос. V 234, VI, 4, VIII 145, 173, 189, XI 65, 231. Лѣтоп. Величка II 88, 96, Лѣтоп. Савомицца 85). — Яковъ Гамалія, полковникъ Павлоцький, мабудь родичъ попередняго, 1674 (Ак. юж. и зап. Рос. XI, 634). Ни один въ названихъ полковників не ходив въ море против турок — такъ, що Гамалія у поэта есть особа поетична а не гісторична. (I, 298).

3) Підкова відомий Молдавський авантюрист, которого довгій часъ лічили помылкою гетманомъ козацькімъ, ніколи не ходив на Царгород, тільки въ охотниками козацькими добивався Молдавського господарства. (I, 297).

4) Де вмер Железнякъ, до съого часу не відомо. Все што ми знаємъ це те: 8 Липця 1768 р. він був підъ арештомъ въ Київскої кріпості, въ кінці Жовтня того ж року його васудили въ Сибир; 1. падолиста, на дорозі въ Сибир він въ слободі Котельви (теперь Харьковск. губ.) виломався съ вязници разомъ зъ 52 товаришами; вони відібрали зброю від конвоя и утікли, но вже 19 Грудня Железнякъ и 36 його товаришей були знов спійманы. Дальше нічого не знаємъ. (Кievская старина 1882, XII, стор. 564—568). (I, 301).

5) Нечос це есть кн. Потемкинъ. Шукаючи популярності він записався въ реестры Запорожського війска. Запорожці по свому звичаю давати прозвища назвали його „Нечоса“ думаючи, що перука въ якій ходив Потемкін — се його нечесане волосся. (I, 309).

6) Слободзея — це козацьке село тепер въ Тираспольському повіті Херсонской губернії. Тут під часъ войны Россіи въ Турцію (1787—1791) бувшій запорожський войсковий судья Антонъ Головатий організувавъ ізъ бувшихъ запорожців козацькі охотницькі полки для россійской армії. — (I, 309).

7) Ватага на Україні значить: 1) отділъ війска, 2) отділъ стада — алеж у поэта ужито провинціальне Сибирске слово — значить воно военный постерунокъ у степу. — (II, 386).

8) Кирик пьянинъ — якъ здається вираженіе взято въ народної легенди про п'яного Кирика, которого одуривъ піп, до попа-ж за кару за це приросла цапова шкура. — (II, 391).

9) Швачка відомый ватажок гайдамаків въ 1768 році. Што тычеться Левченка и Быхова, то се здається гісторична помилка. Быхова на Україні нима — есть містечко Бишев. (Кievского повіту) — се містечко 1768 року

* Це, роаумівтесь, мова про М. Грушевського.

В. Д.

було взято гайдамаками, але-ж ихъ ватажокъ називався не Левченко — а Бондаренко. — (II, 391).

10) **Борці.** Був звичай на Україні въ XVIII и початку XIX в., що на праздники Різдвяни, на мясницю а также під час весілля, парубкі переодягались звірями або татарами и въ такому маскараді шли гуляти у сусідне село; прийшовши гуляти починали з того, що визивали місцевих парубків боротися — ці маскіровани парубки и називались „борці“. — (II, 392).

11) **Кобила.** — До недавняго часу (до Александра II) въ Россії за кримінальни справи карали кнутомъ; під час екзекуції привязували пасінта до колоди, що називалась „кобила“. (II, 393).

12) Тут поэт говорить про Наполеона III и розгін ім парламента. — (II, 388).

13) **Мотренів монастир** истнует до съюго часу; лежить він въ лісах Чегринского повіту Київской губер. недалеко від містечка Медведівки. Въ лісах цих організував повстаніе Желізняк въ 1768 році. (I, 305).

14. Титарівна названа Немірівною мабудь по місту до вона жила. Немірів се городъ Брацлавского повіту Подольской губернії.

15. **Горобина** ніч. Звичайно въ серпні, більше въ кінці місяця, бувають бури. Така буря з дощем, блискавкою и громом, що триває цілу ніч — называется горобиною нічью; черезъ те, що горобці тратять голову, уткають въ хати, стодоли и т. и. — (II, 399).

16—21. У великому льохові три ворони це персонифікації злих духів України, Польши и Россії: 2-га ворона натякає на польську еміграцію, що жила въ Парижи. 1 ворона росказує про те, якъ Меньшиковъ взявъ и спалив до щенту гетьманську резиденцію Батурин, якъ судив и карав смертію въ Ромнахъ (Ромни стоять надъ р. Сулою) сторонників Мазепи, якъ після Петро I висилав козаків копати канали піля (Sic!) Ладожского и Онежского озер на границі Фінляндії на такъ звану „Канальську роботу“ де перемерло від нужди и клімату кількадесятъ тисяч козаків. (I, 306). — Катерина йіхала Дніпромъ з Кіїва до Катеринослава повз Канів и потому Канів стоіть правдиво — Кіїв помылка — Яременко се Газда, 1840—1850 р. мавшій оселю и огорod на тому місці, де колись був будинок Хмельницкого в Суботові піля (Sis!) Чигрина. — фон-Корф якійсь високій Петербургскій урядник, що згинув при катастрофі на желізниці — Ярчуками називають собак, що родяться в майі на зачатку місяця; народ думає, що сі собакі майуть якусь нечисту силу; родяться зрячі не сліpi, чують зазделегідь злодія, ихъ кормить не мати а мусить годувати молоком хоячин и т. д.

22) **Вибла могила** — дуже висока піля (Sic!) Переяслава. (II, 389).

23) **Ченчіо** — Це Beатриче Ченчи убившая свого батька Франческа Ченчіа, учинившаго йїні насильство — батько бувъ тільки не кардиналь, а графъ Римский. (II, 390).

23) **Монастирище** — тепер не велике село Монастирок надъ Дніпром, верстви З нишче Трехтимірова. Село стоіть на тому місті, де колись був Трехтиміровський монастырь (дыв. особна замітка) від которого тепер остались тільки льохи. (II, 389).

До питання 24.

Трехтиміровскій монастырь.

Першій раз спомин про монастир у 1576, коли Стефан Баторій, регулюючи козачество назначив имъ Трехтимірів „в монастирем“ на військовий шпиталь; — 1616 козаки віддали монастирю село Григорів, на которое мав якісь права шляхтичъ Проскура; гетманъ Петръ Сагайдачний видав монастыреві грамоту на се село 1618. (Арх. югозап. Россії часть

III томъ I 236—237 и ч. VII, т. I, 309). — 1620 Іерусалімскій патріархъ Феофанъ в Кієва „идяше въ великомъ множествомъ народа, . . . духовенствомъ и гетманомъ Сагайдачнымъ до Трехтемировскаго миря“ звідти він вів пертрактациі въ королемъ Зигмунтомъ III; він був посередникомъ межъ королемъ и Сагайдачнымъ и провів умову, што за те, що король позволить посвятити митрополита и епископів Сагайдачний дасть підмогу на Хотинскій походъ — тутъ умова була принята королевскимъ делегатомъ Обалковскимъ и зараз-же патріарх посвятив Трехтимировскаго игумена Іосифа Корцевича епископомъ Володимерскимъ и Берестейскимъ (літопись Густынського монастира 15). (II, 389).

— 1635 Бопланъ споминає про монастиръ.

— 1638. Поляки зруйнували місто и замок у Трахтимірові (боротьба съ козацкім гетьманом Остряниномъ), (Okolski-Diariusz 195).

— 1659 монастир признанъ власностю війска запорожського (Volumina legum IV, 302).

— 1660 Споминається Трехтиміровський игумен Іоасаф (Акты Юж. и зап. Рос. V, 24).

— 1665 Монастир був вже зруйнований и монахи жили в Каневському монаст. (Акты Южн. и зап. Рос. V, 111).

25) Соб ор Мазепин — трудно знатъ яку церкву, збудовану Мазепою над Дніпром розуміє тут поет: скорше всього це собор св. Миколи пустинного у Кіеві. — (II, 389).

26) Тали великорусске, областне, сибирске слово; значить пісчани видми, заросчени лозою. — (II, 389).

27) Єлек — Невелика річка в системі Каспійского чи Аральского озера. — (II, 391).

28) „Хозянин“ це ма-бути журналъ видаваний „вольно-экономическимъ Обществомъ“ в Петербурзі; Ревю Лямодъ — якись модний французкій журналъ „Revue des modes“ — мабудь часописі ці отримувались панами Енгельгардами у котрих слугою був поет у молодості. — (II, 393).

29) Пугач — есть дісне Емеліан Пугачев, відомий самозванець. — (II, 393).

30) Григорій есть митрополіт Петербурзский, назван юбкоборцем, бо був завдомий дон-жуан (II, 393). — Руска Бесіда — відомий панславістичний орган. (II, 394).

31) Поче п. Після 1709 року Петро I віддав сотенний козацький городъ Почеп (Стародубскаго козачаго полку, тепер Черниговской губернії Мглинскаго повіту) своєму фаворитови Меньшикову, который став обертати въ підданих вольних козаків Почепської сотни. Не знаю, чи поет натякає на се, чи може на віддачу Почепа від Миколая I министрові Клейн - Михелеві (байструк)? (II, 396).

32) Сава Чалий відомий документально меж 1734—1741 роками; він був ватажком гайдамацкім въ 1734, після перекінувся на сторону шляхти — був полковником надвірної міліції гетмана Іосифа Потоцкого въ Немирові, дуже енергічно стежив своїх товарищів гайдамаків; за що один из их ватажків — Гнатко Голий напав на дім С. Чалого в 1741 році і убив його (Архів юго-зап. Рос. часть III, т. III 69—353). — (II, 399).

33) Кайзак — поет розказує Киргизку легенду; Киргиз — Кайвак одно из племен киргизких. —

34) Н. Маркевич — есть дісно историк Николай Маркевич.

35) Черненко — інженер Федор Иванович, жив у Петербурзі 1855—1862 (тепер вже не жийе) він отримав свою квартиру для земляків, куди вони входились; там зложилася Українська громада у Петербурзі, там зій-

вилася думка видавати „Основу“ и всі дописі з України присилались на адрес Черненка. — (II, 395).

36) Декабристи, це люди, що підняли ворохобню у 1825 році (Пестель, Муравьевъ и інші).

37) Залізна тарань фігуральне вираженіє — значить ножі. — (I, 301).

38) Альт а маленька річка впадає під Переяславом в Трубеж, (Трубеж впадає в Дніпр). —

— Закрет предмѣтія города Вільна. — (I, 296).

— Іква — ріка на Волині. Починається у Галиції коло Бродів, тече через Кремянецькій и Дубенській повіти Волині и впадає въ р. Стир під місточком Торговицею.

— Дарія — це ріка Аму-Дарія, що впадає в Аральське озеро. —

39) Хто такій Лобода не знаю и не можу ні у кого дізнатися.*) — (II, 394).

40) Столонаачальник, це урядник, що відає цілім отділом справ въ якої небудь канцелярії. Мені здається що у поета помилка: може бути столонаачальник у консисторії, але він не може бути у семінарії, бо семінарія не є канцелярія. — (II, 394).

Що таке кононархія не знаю, про це треба би спитати у якому монастирю.

41) Де жив Шевченко 1843—1847 року, про те есть дуже категоричні відомості у статії вп. п. Конисского, надрукованої в Правді.

Якъ зможу дізнатися від кого небудь про питання 1, 39 и 40, зараз-же Вам напишу високоповажний пане профессоре.

Вашъ широприхильний

В. Антонович.

Лист 3.

Інструкція стр. 64—66.

Причини Барскойї конфедерації росказани не гисторичні; Понятовський не мав ніколи и гадки зносити liberum veto; конфедерація завязалась противъ впливу Москви на діла Польши, а найважніше противъ такъ званой „гваранції“ т. е. против бажанія Россіи и Пруссії забеспечити у Польщі свободу віри для православнихъ и протестантів. —

Титарь стр. 78—80. Смерть титара росказана не після гисторії; сюжетъ взятий з правдивого факту, та тільки розказан не так. Данило Кушнір, титарь церкви православної въ с. Вільшані звістний тим, що, коли піп села Вільшаної (здайеться Гдишинській) перейшов на Унію, то титарь во всій громадої, не пустили його до церкви, поховали облаченія, книги антиминсь и т. и. — За це діло Данило Кушніръ позваний був до суду оффіціялом уніятської митрополії. Літом 1766 году польське військо стало обозом під Вільшаної, до обозу з'їхали члени уніятської консисторії, користуючи з запомоги війська вони открили судъ, арештовали всіх попів на Україні, що не хотіли приймати унії, всіх селян, що сперечались з попами уніятами и т. д. въ селах, що не хотіли приймати унії вводили йїї через воєнну екзекуцію, всіх арештованих судили духовним судом и тут же виконували приговори. Данила Кушнира тоді осудив духовний уніатський судъ „за святохрадство и блюзнерство“ йому въ обові одрубили

*) Антонович, очевидно, не хотів зрадити, що це псевдонім Теофана Лебединцева, редактора-видавця „Київської Старини“. Огоновський мав на увазі спомини Лебединцева-Лободи про Шевченка в „Київській Ст.“ т. XIX, 1887 р.

голову и виставили йї на палі, тіло спалили на костриці — голову цю післья односеляне тайком зняли з палі, завезли в Перйаслав, де еписком Гервасій, поховав йї по християнські; діло титаря Данила Кушніра розказано и документи про його надрюковані: „Архивъ Юго-Западной Россіи часть I, томъ 2 и 3“.

„Свято въ Чегрині“ ст. 80—91. — Багато дрібних фактичніх гісторичних помилок: а) Перший рух гайдамацькій организувався не въ Чегрині, а піля (*Sic!*) Мотренінського монастиря (верстовъ 40 на північ відъ Чегрина) въ лісі, на урочищі, що називайеться Холодний йар. — там зібралась невеличка купа гайдамаків (з відома ченців) з ватажками: Шелестом и Залізняком и рушила звідти на Україну. — в) Старшини ніякай не було, поет думав, що опріч гайдамаків і козацька старшина рушила з містя, алеж не тільки старшини, але й козаків (опріч надворних, панських) тоді вже не було на Україні. с) Вози залізної тарані etc. поет каже це післья польських мемуарів — сьміх подумати, щоби Цариця, як вже-б и хтіла давати оружий длья гайдамаків, присилали йім ножі, а не списи, рушниці, або гармати, ножів й без нейї було доволі в кожноЯ хаті — та саме неправдобне (*Sic*) — це факт присилки оружий длья гайдамаків. Руський уряд нетілкі не спріяв йім, але, як відомо приказав своїм військам, покінути конфедератів и розогнати гайдамаків, що и зробили генерали: Подгоричанин и Кречетников. — д) Гонта як починалась коліївщина не тільки не був в звязку з нейу, та наветь и не знов про ньу. — е) Волох. — волохами въ 17—18 віках на Україні називались цигани, через те що вони таборами приходили з Волошини, а найбільш з Бессараїї (Бессараїя, Молдавія и Валахія — загалом у нас називались — Волощина). На Волині Цигани називались Уграми, через те, що туди через Галичину вони приходили з Венгрії, въ актах Волинських скрізь стрічається: „homines nationis Hungaricae vulgo Cyganie“. ф) Весь образ свяченъна ножей тільки поетичній, та не гисторичний. —

Червоний бенкет ст. 96. Коліївщина обньала тільки степову частину Кіевської України и Брацлавщину, у Волинь зовсім не заходила. У Полісся Кіевське пройшла тільки йідна Ватага гайдамаків під проводом Бондаренка (родомъ з села Грузької пілья (*Sic*) Кієва), він одлучився від Залізняка десь пілья (*Sic*) Корсунья підійшов під Білу церкву, де тоді була сильна Льадзька кріпость. Білої Церкви Бондаренко не міг взяти, бо в його не було гармат, він минув йї, розбив Хвастів і став на границі Полісся в Макарові, тут його ватагу розгромили надворні міліції п. Ходкевича, що прийшли йому на зустріч з Чорнобильє; сам Бондаренко був взятий въ полон, завели його до Чорнобилья и тут, по приказу Хоткевича четвертовали — під Чорнобильом досі йесть могила Бондаренка. —

Бенкет у Лисъанці ст. 105. У Лисъанці ватажком був тільки Залізняк Гонта-же був ще у Гумані, и злучивсь з гайдамаками допіро під Соколівкою (3 милі від Гуманя) куди його з Гуманськими козаками виправив против гайдамаків Гуманській губернатор Младанович. — ст. 107. Замок у Лисъанці був зразу взятий гайдамаками, його здали надворні козаки, в замку перебили губернатора, шляхту, що збіглася ховатись до замку з сусідніх сел и жидів, ані конфедератів, а тім більш Паца (магната жившого у Литві) въ Лисъанці не було. —

Гонта в Умані ст. 119. (У народі місто називайеться Гумань-Умань це офіційна Московська правопись). Поет дума що Коліївщина почалась літом одного року трівала всю зиму и ще весну другого року. Це помилка, Залізняк вийшов з Мотренінського лісу въ початку Майя 1768 року, 20 Червця він вже вавав Гумань и звідти розпустив загони по Брацлавщині; въ початку Серпня наступили на Гумань Московські війська

и зломили гайдамаківъ, а въ початку вереснъя вже засудили Гонту під Сербами. —

Ст. 121. епізод Гонти з синами дуже поетичний тільки зовсім не гисторичний: сем'я Гонти складалась з жінки двох дочок и одного сина. Жінка Гонти була сельська дівчина православна — она записана въ помъянник Православної церкви в містечку Володарці, въ личбі церковнivs (Sic!) титарів-стройтєлів (fundatorów). Післья Колівщини жінку і дочок Гонти шляхтичи посадили въ яму, держали там б неділь, знущались надъ їими, кожний день били розгами. — Невідомо, шчто післья з їими сталося. Син Гонти у часі колівщини був шче малий, може він й учивсья в Гуманської Базильянської школі, про те не відомо, але йак би й так, то цьогоб ніхто Гонті не поставив в граду. Післья смерти Гонти, його приятелі відвезли його сина на Волошину, куда сковалось багато й гайдамаків, меж іншими и гайдамацкій полковник Уласенко. Есть сліди, шчто син Гонти проживав на Волошині ще у 1789 годі, про те було (Sic) у тому часі чутка в народі. —

Ст. 129. Післья того йак Руське військо забрало гайдамаків въ Гумані, воно віддало польськіх підданих Полякам, а Руськіх відославло до Кіевской кріости. Залізньак йак Запорожець належав до лічби ціх остатніх. Есть росписка коменданта Кіевской кріости Лбова де він съвідчить шчто отримав у кріостну вязницю гайдамаків присланих з Гуманя, при ровписці приложен регистр вязнів, регистр починається так: 1. атаман Иван Таран, № 2. полковник Максим Залізньак. Изъ мемуара конфедерата Хойецкого ми знайем шчто ціейж таки зими в Кіевской кріости отправили на Сибирь велику ватагу вязнів змішавши разом и конфедератів й гайдамаків, в їх лічбі мабудь и пішов Залізньак. Куди його заведено и де він помер не звістно. —

Видання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі.

1. Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі за перший рік його діяльності (від 30. травня 1923 р. до 31 травня 1924 р.). 1924 р., ст. 13.
2. Д. Дорошенко — Л. Білецький. Пам'яті академіка Миколи Сумцова. 1925 р.
3. І. Мірчук. Г. С. Сковорода (Замітки до історії української культури). 1925 р.
4. В. Біднов. „Устное пов'єствование запорожца Н. Л. Коржа“ та його походження й значення. 1925 р., ст. 28.
5. Л. Білецький. Основи української літературно-наукової критики. Впровід. 1925 р.
6. В. Щербаківський. Основні елементи орнаментації українських писанок та їхнє походження (Студія). 1925 р., ст. 32.
7. Л. Чикаленко. Техника орнаментування керамічних виробів Мізинських неолітических селищ. 1925 р., ст. 11.
8. Д. Антонович. З історії церковного будівництва на Україні. Вип. I. 1925 р.
9. Ф. Слюсаренко. Гречка федеральна конституція кінця IV віку пер. Хр. 1925 р.
10. С. Смаль Стоцький. Ритмика Шевченкової поезії. 1926 р., ст. 44.
11. Праці Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік перший (1923—1924). Том I. 1926 р., ст. 210.
12. Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі за другий рік його діяльності. 1926 р., ст. 14.
13. Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі за третій рік його діяльності. 1927 р., ст. 13.
14. Шостий рік діяльності Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. 1929 р., ст. 15.
15. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік четвертий (1926—1927). 1930, ст. 20.
16. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік п'ятий (1927—1928). 1930 р., ст. 14.
17. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік сьомий (1929—1930). 1930 р., ст. 32.
18. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік восьмий (1930—1931). 1931 р., ст. 32.
19. Дискусія над питанням: „Откуду есть пошла русская земля...“ 1931, ст. 30.
20. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік дев'ятий (1931—1932). 1933 р., ст. 24.
21. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік десятий (1932—1933). 1933 р., ст. 16.
22. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік одинадцятий (1933—1934). 1934 р., ст. 16.
23. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік дванадцятий (1934—1935). 1935 р., ст. 16.
24. Пам'яті професора Василя Біднова. 1936 р., ст. 32.
25. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік тринадцятий (1935—1936). 1936 р., ст. 16.
26. С. Смаль Стоцький. Останній рік Шевченкової поетичної творчості. 1937 р.
27. І. Мірчук. Чи можливі синтетичні суди аргументі? 1937 р., ст. 8.
28. М. Антонович. Матеріали до вербування українців у прусську армію XVIII в.
29. Д. Дорошенко. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України. 1937 р.
30. Б. Крупницький. Пилип Орлик і Сава Чалий. 1937 р., ст. 6.
31. О. Лотоцький. П. О. Кулиш та М. П. Драгоманов у їх листуванні. 1937, ст. 14.
32. В. Садовський. Господарські погляди українського поміщика в першій половині XIX в. 1937 р., ст. 14.
33. А. Яковлів. До історії кодифікації українського права XVIII ст. 1937 р., ст. 12.
34. Ол. Шульгин. Ідеологічна ненависть і непереможна любов Ж. Ж. Руссо до Франції. 1937 р., ст. 7.
35. В. Сімович. Проблема гармонії складів у морфології слов'янських мов. 1937 р.
36. Р. Смаль Стоцький. Краса і погань. 1937 р.
37. К. Чехович. Чеські волини на Франкового „Мойсея“ та „Івана Вишенського“.
38. Ф. Слюсаренко. Нумізматична праця проф. В. Б. Антоновича. 1938 р.
39. І. в. Борковський. Значення деяких предметів знайдених в Майкопській могилі.
40. Л. Чикаленко. Вівідіканіонів. 1938 р.
41. В. Щербаківський. Матеріали з археологічних розкопів на Переяславщині.
42. В. Дорошенко. Примітки В. Антоновича до Шевченкового „Кобзаря“. 1937.
43. В. Прокопович. Сграфістичні анекdoti. 1938 р.
44. С. Наріжний. Дѣйствія презѣльной браны. 1938 р.
45. Праці Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Том II. 1938 р.
46. Річне Справовдання Українського Історично - Філологічного Товариства в Празі. Рік чотирнадцятий (1936—1937).